

MERKEL DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ (2005-2020)

Nurgül Bekâr*

ÖZ

Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler başlangıcından bu yana özel bir önem içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'nın yaşadığı Birinci Dünya Savaşı ortaklığı nedeniyle savaş sonrası dönemde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ilişkiler her ne kadar düşük ölçekli seyretmiş olsa da 1930'lu yıllar, işbirliğinin yeniden kurulduğu yıllardır. Almanya ve Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında ve savaşın akabinde birbirlerinin dış politikalarında etkili birer aktör konumunda olmuşlardır. 1960'lardan itibaren Almanya'ya Türk iş göçünün başlamasıyla bu iki devlet arasındaki bağlar yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsünü elde etmesiyle de ilişkilerin seyrini etkileyen önemli bir faktör daha oluşmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Almanya Başbakanı Angela Merkel'in göreve geldiği 2005 yılından bu yana Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin hangi unsurların etkisi altında oluştuğunu ve sürdürdüğünü anlamaktır. Hali hazırda yüksek rakamlarda seyreden ekonomik ilişkilerin yanı sıra Almanya'daki Türk asıllı nüfusun varlığı, AB faktörü ve mülteciler meselesi karşılıklı olarak ikili ilişkileri etkileme özelliği taşıyan ortak unsurlardır. Makalede bu unsurların iki ülkenin siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerini ne yönde etkilediği karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden tartışılacaktır. Bu çerçevede literatür analizi yöntemiyle yazılan makale, Merkel döneminde, Türkiye ve Almanya arasında çatışma teşkil eden meselelerin artmasına rağmen karşılıklı bağımlılık nedeniyle ilişkilerin kontrollü bir gerginlikle sürdürüldüğünü iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Almanya İlişkileri, Almanya, Angela Merkel, Avrupa Birliği, Mülteciler

* Dr. Öğrt. Üyesi, Ufuk Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

RELATIONS BETWEEN TURKEY AND GERMANY IN THE ERA OF MERKEL (2005-2020)

ABSTRACT

The Turco-German relationship has been a special dimension since its beginning. Due to the alliance between the Ottoman Empire and Germany in the First World War, the relations were at low-scale level in the post-War era, including in the first years of the newly established Turkish Republic. However, the partnership was reinstated in the 1930s. Turkey and Germany had been effective actors in their own foreign policies during the period of the Second World War and its afterward. The relationship has gained a new dimension by the commencement of Turkish labor immigration to Germany in the 1960s. Moreover, a new factor that affects the course of the relationship was created by the acknowledgement of the status of Turkey's EU candidate.

The purpose of the article is to study the factors that affect the formation and maintenance of the relationship between Turkey and Germany since the election of Chancellor Angela Merkel of Germany in 2005. In addition to the current bilateral economic relations at high volumes, the presence of Turkish/Turkish-German population, the EU factor and the issue of migration are the common attributes that have the potential to mutually impact the bilateral relationship. The article will study how these attributes will affect the course of the political, economic, military and cultural bilateral relations in terms of the independence theory. The article that used the literature analysis argues that under Chancellor Merkel's term the bilateral relations has been developing within the atmosphere of a controlled tension due to the existence of the mutual interdependence while the number of the disputes between Turkey and Germany has increased.

Key Words:Turkey-German Relations, Germany, Angela Merkel, European Union, Refugees

1. GİRİŞ

Gerek Avrupa gerekse Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Almanya, bugün de uluslararası ilişkilerin temel aktörlerinden biridir. Almanya'nın I. ve II. Dünya Savaşlarına gidişteki rolü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikiye bölünmesi ve Soğuk Savaşın bitmesinin ardından Doğu ve Batı Almanya'ların birleşmesi Avrupa tarihi için belirleyici dönüm noktalarını teşkil etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ortak Avrupa projesi olan Avrupa Birliği (AB) örgütünün de etkisiyle uluslararası siyasete daha kolay bağlanan Almanya, Brexit sonrası örgütteki liderlik gücünü artırmıştır.

Almanya ve Türkiye arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana sürdürülen ilişkiler, 21. Yüzyıl dinamikleri açısından da önemini korumaktadır. Uluslar arası siyaset 1990'larda yeni bir hal alırken iki ülke hem iç hem de dış politika konularında birbirlerine daha yakın hale gelmişlerdir. 90'larda Almanya ve Türkiye'nin siyasi çıkarları açısından Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da örtüşen çıkarlar dış politikada, Almanya'daki Türk göçmenler ve Türkiye'nin AB ile ilişkileri nedeniyle de iç politikada her iki ülke de birbirleri için daha çok söz söylemeye başlamışlardır. Bu temel konuların yanı sıra PKK terörü, insan hakları meseleleri, NATO müttefikliği gibi unsurlar ilişkilerde tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Helmut Kohl'ün başbakanlığındaki Hıristiyan Demokrat Parti'nin liderliğinde Türkiye karşıtı havanın hakim olduğu Almanya'da, yönetimin 1998'de Sosyal Demokrat Parti liderliğindeki koalisyonla geçmesiyle 2005 sonuna kadar "daha az sorunlu" bir dönem geçirilmiştir. 1998'de Almanya'da yönetime gelen SPD-Yeşiller Koalisyonuyla ilişkiler yeniden normalleşmeye başlamış, yeni hükümet Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediğini açıklamıştır. Ayrıca Schröder-Fischer ikilisinin Türk göçmenler konusunda uyuma yönelik söylemleri ilişkilere olumlu yönde etki yapmıştır (Ermağan, 2012). Kasım 2005'teki Alman genel seçimleri sonucu Angela Merkel liderliğinde yeniden iktidara gelen Hıristiyan Demokratlar yönetiminde ise Türk-Alman ilişkilerinin test edildiği sıkıntılı zamanlar yaşanmıştır.

Küreselleşmenin artmasıyla devletlerin ve devlet dışı aktörlerin ülkeler arasındaki ilişkileri daha fazla etkilemesi, dünyanın adeta "global bir köy" (Keohane ve Nye, 2011: 3) halini almasına yol açmış ve bir çok devlet birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. 21. Yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerin aldığı yeni şekille beraber her iki ülkenin ilişkileri birbirlerinin dış politikalarında daha belirleyici bir hal almıştır. 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen saldırılar tüm uluslararası politikayı ve devletlerarası ilişkileri etkilemiştir (Bekar, 2019: 3078). Bu çerçevede, Türkiye'nin ve Almanya'nın kendi bölgelerindeki rollerinin artması, birbirleriyle olan ilişkilerini de ilerletmiş; siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel anlamda birbirine daha bağımlı bir model teşkil etmiştir. Bu bağımlılığın en temel sebepleri iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, Almanya'da sayıları yaklaşık 3,5 milyonu bulan Türk kökenli nüfus (bunların 1,5 milyon kadarı Alman vatandaşlarıdır), Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve 2015'ten bu yana gittikçe artan boyutlara varan mülteci meselesidir.

Günümüzdeki tabloya baktığımızda Türkiye'de ve Almanya'da hemen hemen aynı tarihlerde iktidara gelen hükümetlerin devam ettiği görülmektedir. Bu tabloyu Almanya Başbakanı Angela Merkel'in 2021'de görevi bırakacak olması değiştirecektir. Gerek iki ülkenin siyasi tarihi açısından gerekse uluslar arası siyasetin değişim ve dönüşümü açısından önemli bir zaman dilimine işaret eden Merkel dönemi Türkiye-Almanya ilişkilerinin analizi önem taşımaktadır. Çalışmanın temel amacı Almanya Başbakanı Angela Merkel'in göreve geldiği 2005 yılından bu yana Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin hangi unsurların etkisi altında oluştuğunu ve sürdürdüğünü anlamaktır. Siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerin yanı sıra Almanya'daki Türk asıllı nüfusun varlığı, AB faktörü, mülteciler ve güvenlik

kayılları konuları karşılıklı olarak ikili ilişkileri etkileme özelliği taşıyan ortak unsurlardır. Makalede bu unsurların karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde nasıl konumlandığı tartışılacaktır. Literatür analizi yönteminin kullanıldığı makale, Merkel döneminde, Türkiye ve Almanya arasında çatışma teşkil eden meselelerin artmasına rağmen karşılıklı bağımlılık nedeniyle ilişkilerin kontrollü bir gerginlikle sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çalışma genellikle Türk-AB ilişkileri içinde kaybolan Türkiye-Almanya ilişkilerinin ayrıca çalışılması gerektiğine dikkat çekerek literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ

1970'li yıllarda Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye küresel bir dünyadaki çok yönlü ilişkileri tanımlamak için karşılıklı bağımlılık teorisini geliştirmişlerdir. Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılık çerçevesinde dünya politikasındaki ilişkileri asimetric nitelikte, değişen yoğunluk ve kalitede ilişkiler olarak tanımlamışlardır. Bu ilişkiler farklı güçlerdeki (zayıf-güçlü) devletler arasında ve uluslararası politikada yer alan uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları gibi diğer aktörler arası ilişkileri içermektedir (Gaertner, 2008: 110). Karşılıklı bağımlılık olgusu asgari düzeyde bir karşılıklılık, etkiye açık olma haline işaret etmektedir, aksi takdirde sadece tek taraflı bir bağımlılık söz konusu olacaktır (Sönmezoglu, 2017: 336).

Karşılıklı bağımlılığı sağlayan etkileşimin kaynağı ise ekonomik, toplumsal, kültürel veya güvenlik konuları olabilmektedir ve bu bağımlılık eşit güçte devletlerden daha ziyade asimetric bir ilişkiyi ifade etmektedir. (Arı, 2006: 422-423). Bu çerçevede teori, temel olarak hassasiyet ve etkiye açık olma (incinebilirlik) kavramlarına vurgu yapmaktadır. Her devlet uluslararası alandaki bu etkileşim süreçlerinden kendi sahip olduğu güç çerçevesinde etkilenecektir; bazıları daha fazla, bazıları ise daha az bağımlı olacaktır. Keohane ve Nye'a göre karşılıklı bağımlılık, ancak ulus ötesi ve hükümetler arası bir bağlantının ortaya çıkması, yoğunlaşması, değiştirilmesi, zarar görmesi veya sona ermesi etkilenenler için maliyete yol açıyorsa söz konusu olacaktır (Gu, 2010: 144). Karşılıklı bağımlılığın derecesine göre ulusötesi/ulusaşırı aktörlerin etkileri nedeniyle iç politika konuları uluslararası politika konuları haline gelebilecektir.

Küreselleşmenin hızlanmasıyla dünyada birçok ülkenin ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel ilişkilerini etkileyen yeni unsurlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni unsurların ortaya çıkmasında bir yandan teknolojik ilerlemeler, öte yandan uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, devlet dışı oluşumlar, uluslararası göç hareketleri gibi konular etkili olmuştur. Özellikle küresel ekonomik krizler uluslararası politikanın aktörleri için sadece kendi ülkelerinde çözümler bularak halledemeyecekleri sarmallar yaratmışlardır. Bu bağlamda transnasyonal ögeler toplumların birbirine karşı duyarlılığını artırarak (Arı, 2006: 416), karşılıklı bağımlılığa yol açacaktır. Arı'nın aktardığına göre Keohane ve Nye çok taraflı bağımlılığın temel özelliklerini ve şartlarını üç noktada toplamaktadır: Uluslararası ve toplumlararası iletişim kanallarının çokluğu, uluslararası konuların gündemine ilişkin bir öncelik sıralamasının olmaması ve askeri gücün giderek azalması.

Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkiler 2000'den itibaren, özellikle Angela Merkel'in Almanya'da başbakanlığa gelmesiyle başlayan dönemde karşılıklı bağımlı hale gelmiştir. Karşılıklı bağımlılığa yol açan şey elbette Angela Merkel'in iktidara gelmesi değildir. Bu çerçevede, iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gittikçe artması, Almanya'daki Türk nüfusun kalıcı hale geldiğinin anlaşılması ve Alman iç politikasında buna yönelik tutumların konjonktürel olarak değişkenlik göstermesi, Türkiye-AB ilişkilerinin 2000'lerden itibaren değişen seyri ve 2015'ten bu yana yoğunlaşan uluslararası göç hareketleri olmuştur. Ancak

Türkiye'nin ve Almanya'nın birbirine karşı aynı derecede bağımlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Teorinin savına uygun olarak her ülkenin kendi duyarlılık ve etkiye açık olma kapasitesi üzerinden bir karşılıklı bağımlılık mevcuttur.

3. TARİHÇE

Canbolat'ın aktardığına göre Türklerle Almanlar arasındaki ilk karşılaşma, 1097 yılında Haçlı Seferleri sırasında gerçekleşmiştir (Canbolat, 2009:246). Devletler düzeyinde ise dolaylı olarak 15. Yüzyıldan itibaren ticari ilişkiler ve 1718'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Prusya Kralı I. Wilhelm'e yazdığı mektupla diplomatik ilişkiler başlamıştır (Özgüldür, 1993:1). 1790 yılında Prusya Krallığı ile Barış ve Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı'nın Almanlarla münasebetleri artık süreklilik arz etmeye başlamıştır. 1870 yılında Şansölye Otto von Bismarck'ın yönetiminde birliğini sağlayan Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmıştır. Billhassa Padişah II. Abdülhamit zamanında artan askeri münasebetlerin sonu her iki ülkenin aynı kampta I. Dünya Savaşı'nda yer almasına yol açmış ve bu savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu da yıkılmıştır.

I.Dünya Savaşı'nda aynı safta yer alan Türkler ve Almanlar, savaş sonrasında imzaladıkları Sevres ve Versailles Antlaşmaları ile birbirleriyle ilişki kurmamayı taahhüt etmişlerdir, demek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesiyle Almanya ile her türlü ilişkisini kesmeyi kabul etmişti (Koçak, 1991:1). Almanya'nın imzaladığı Versailles Antlaşması'nda ise Osmanlı devleti ile ilişki kurmasını engelleyecek çok sayıda madde yer alıyordu. Türklerin gerçekleştireceği Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti iki ulus arasındaki münasebetlerin yeniden kurulabilmesine olanak vermiştir.

Türkiye ve Almanya arasında 1924'te Dostluk Antlaşması, 1929 yılında Konsolosluk Antlaşması ve 1930'da ise Ticaret Antlaşmaları imzalanmış ve bu antlaşmalar ilişkileri yeniden canlandırmışlardır (Ermağan, 2012). Yeni Cumhuriyet'in başkentinin Ankara olarak ilan edilmesinden sonra, Ankara'da Büyükelçilik binası yapımına başlayan ilk ülke olan Almanya (Koçak, 1991: 14), siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ve kültürel anlamda da Türkiye'yle münasebetlerini artırmış ve Ankara'nın kalkınma hamlesine danışman ve uzmanlar göndererek katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede 1920'li ve 1930'lu yıllarda her iki ülkenin, Türkiye'ye gelen Alman bilim insanları ve yine Türkiye'den eğitim için Almanya'ya gönderilen öğrenciler sayesinde eğitim ve kültür alanında iletişim sağlanmıştır (Özil, 2013:104).

II. Dünya Savaşı öncesinde ve özellikle savaş sırasındaki yoğun ticari ilişkiler nedeniyle Türkiye ve Almanya çok yakın olmuş, ancak aynı zamanda bir o kadar da gerginlikler yaşanmıştır. 1937 yılında yavaşlayan ekonomik ilişkiler neticesinde Türkiye, iki ülke arasındaki ticari antlaşmaların sona erdiğini resmen Almanya'ya bildirmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında iki ülke arasında hararetli müzakerelerin ardından 18 Haziran 1941 tarihinde Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması (Özgüldür, 1993: 149) imzalanmıştır. Bu antlaşmayla başlayan Türkiye'den Almanya'ya yoğun krom satışına rağmen Türkiye 20 Nisan 1944'de önce krom satışını durdurmuş, savaşın sonunda da yeni kurulacak Birleşmiş Milletler sisteminde yer alabilmek için 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1950'li yıllarda Türkiye'den esasen eğitim amaçlı Almanya'ya göçler başlamıştır. 1960'larda Almanya'nın artan iş gücü ihtiyacı neticesinde iki ülke arasında bir nota teatisi yoluyla 30 Ekim 1961'de İşgücü Mübadele Anlaşması imzalanmıştır (Mortan ve Sarfati, 2011:1). Başlangıçta her iki ülke için kısa süreli bir mesele olarak algılanan Türk iş gücünün Almanya'da yerleşik hale gelmesi ve Abadan-Unat'ın tanımıyla

“konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa” (Abadan-Unat, 2006) geçmesi, Almanya ile Türkiye arasında bir daha hiç kopmayacak organik bir bağın kurulmasına yol açmıştır. Almanya’daki Türklerin sayısı, Türkiye’deki 1980 askeri darbesi sonrası Almanya’ya iltica edenler de eklendiğinde, hatırı sayılır bir rakama ulaşmıştır. Aynı dönemde diğer Avrupa ülkelerine de çok sayıda Türk işgücü ve mülteci gitmesine rağmen, Almanya Avrupa’daki Türk nüfusun en yoğun olduğu ülke haline gelmiştir. Bu durum günümüzde de devam etmekte, 83 milyonluk Almanya’da yaklaşık 3,5 milyon Türk yaşamaktadır.

1990’lar iki Almanya’nın birleşmesinin ardından, Almanya’nın esasen kendi içine ve AB’ye yoğunlaştığı döneme işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle Almanya, kendi bölgesinin yeniden tanzim edilmesi meseleleriyle meşgul olmuş, iç politikada da birleşmenin olumsuzluklarını çözmeye uğraşmıştır. Bu dönemde Türkiye ve Almanya arasında yaşanan sıkıntılarda Almanya’da yaşayan Türklere karşı gerçekleşen ve birçok Türk’ün ölmesine yol açan ırkçı saldırılar önem arz etmektedir. 1992’de Mölln’de, 1993’te Solingen’de yaşanan facialar, günümüze değin ciddi bir artış gösteren ve yine bugün Almanya’nın en önemli sorunları arasında yer alan yabancı düşmanlığının da habercileriydi (Bekar, 2020). Milenyumuna girerken Türkiye ve Almanya bir yandan uluslararası siyasette ve özellikle kendi bölgelerindeki yeni gelişmelere ayak uydurmak için politikalar üretiyorlar, diğer yandan ikili ilişkilerinde uluslar arası bu değişimlerin etkilerini yoğun bir biçimde tecrübe ediyorlardı. Bu çerçevede, 2000’le birlikte iki ülke arasındaki yoğun ve çok yönlü şekillenen ilişkilerin belirleyici birçok unsuru olmakla beraber, esasen, ekonomi, Almanya’daki Türk kökenliler ve Türkiye-AB ilişkileri belirleyici temel faktörlerdir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bu faktörlerin Merkel Dönemi Almanya’sı ile Türkiye’nin çok boyutlu ilişkilerini nasıl biçimlendirdiği ele alınacaktır.

4. MERKEL DÖNEMİ TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ (2005-2020)

Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkiler yukarıda anlatıldığı üzere uzun bir geçmişin birikimini oluşturmaktadır. Küresel sistemdeki yeni tehditler ve riskler tarafından sınanan Türk-Alman ilişkilerinin bu birikimi neticesinde siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel unsurlar açısından ilişkilerin ölçeği de gittikçe artmıştır. Her iki ülkenin kamuoyları arasında hem Almanya’da yaşayan Türkler hem de Türkiye’de ikamet eden yaklaşık 15 bin Alman vatandaşı ve her yıl gelen milyonlarca Alman turist sayesinde doğal bir etkileşim gerçekleşmektedir. Bu çerçevede orta büyüklükteki güçler olan Türkiye ve Almanya’nın ikili ilişkileri yalnızca iki devlet arasında geçenlerden ibaret değildir. İlişkiler bölgesel ve küresel meselelerin çözümünde önemli bir rol oynayabilme potansiyeliyle birlikte birtakım zorlukları da içermektedir (Demirtaş, 2020)

Almanya’da 2005’te yapılan genel seçimler sonucu Hristiyan Demokrat Parti’nin büyük ortağı olduğu hükümetin kurulması ve Angela Merkel’in başa gelmesiyle Türkiye-Almanya ilişkileri beş açıdan yeni bir döneme girmiştir: Alman iç politikasındaki gelişmeler, AB siyasetindeki değişimler, Türk iç politikasındaki gelişmeler, Türkiye-AB ilişkilerindeki yenilikler ve uluslararası arenada gerçekleşen olaylar. Bunlardan ilk ikisi ilişkileri daha çok olumsuz yönde etkilerken, diğer ikisi olumlu bir havanın doğmasını sağlamış, sonuncusu ise olumlu ve olumsuz anlamda ilişkileri etkilemiştir. Bu kapsamda Türkiye’nin 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile tam üyelik müzakerelerine başlaması ilişkilerde Türkiye açısından teşvik edici bir heyecan yaratırken Merkel Hükümeti’nin Türkiye’nin AB’ye üyeliğine karşı pozisyonu sorun teşkil etmiştir. Ayrıca gerek uluslararası sistemden gerekse AB iç siyasetinden kaynaklanan Arap Baharı hareketleri, Avro krizi, mülteci krizi, Brexit gibi konular Almanya ve Türkiye ilişkilerinin de boyutunu değiştirmiştir (Büyükbay, 2016: 115). Bu süreçte Türkiye-AB tam üyelik müzakereleri de durma noktasına gelmiştir. Ermağan’a

göre Türkiye ile Almanya ilişkilerinin başlıca özellikleri düzenlilik, ihtiyat ve işbirliğidir. Bu özelliklere son dönem için ilişkilerde sık sık tırmanma yaşanmasını da eklemek gerekmektedir. Bu özelliklerin sebebi olarak karşılıklı bağımlılık etkenini söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka ifadeyle, köklü tarihsel bağlara dayanan ilişkilerin de sonucu olarak, inişli-çıkışlı sorun alanları karşılıklı bir bağımlılık oluşturmaktadır (Turhan, 208:188). Bu çerçevede iki ülke arasında birçok alanda çatışma yaşansa da, ilişkilerin yoğun ve karşılıklı bağımlılık karakteri nedeniyle Türkiye ve Almanya yeniden diyalog kanallarını kullanma yoluna gitmiştir (Demirtaş, 2020)

4.1. Siyasi Boyut

Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerde her iki tarafında sıklıkla üzerinde durduğu kavram “geleneksel Türk-Alman dostluğu” olmaktadır. Bu kavramla siyasi liderler hem tarihi hem de güncel ilişkilerin önemine vurgu yapmaktadır. Siyasi işbirliği alanları olarak gerek NATO, G20, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi uluslar arası örgütlerde yürütülen çalışmalar gerekse ikili çerçevede 2013 yılında başlatılan Stratejik Diyalog Mekanizması ile güvenlik, enerji, terörizmle mücadele ve bölgesel konular olmak üzere işbirliğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Büyükbay, 2016: 10-11). İki ülke Merkel Döneminde iletişim ve işbirliğini yaşadıkları çatışmalara rağmen transnasyonal aktörlerin de etkisiyle siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda çok yönlü bir şekilde devam ettirmiştir. Merkel, henüz muhalefet lideri iken Türkiye’ye yaptığı ziyarette Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini onaylamadığını söylemiş ve “imtiyazlı ortaklık” önerisini getirmiştir. Ancak seçimleri kazandıktan sonra Hür Demokrat Parti ve Sosyal Demokrat Parti ile yaptığı koalisyonlar sayesinde Başbakan Angela Merkel Türkiye’yi daha iyi tanımak durumunda kalmış ve olayların gelişimi de ilişkileri hızlandırmıştır (Bağcı, 2017).

İki ülke arasındaki münasebetler 2010 yılında Türkiye’de gerçekleşen Anayasa referandumuna kadar genel anlamda iyi gitmiştir. Bu dönemde birçok yeni sorun ilişkileri meşgul etmiş, Türkiye AB ile üyelik müzakerelerine tam da aynı tarihlerde başlamasına rağmen, iyimser hava çok kısa sürmüştür. Önsoy’a göre bu zorlu sürecin yani son dönemde Türk-Alman ilişkilerine giderek artan düzeyde bir güvensizliğin hâkim olmasının sebebi Almanya’da CDU ve Merkel’in iktidara gelmesidir. Ancak Türk-Alman ilişkilerinin bütününe bakıldığında, zamanın şartlarına göre ilişkilerde zorlu dönemlerle birçok kez karşılaşıldığı görülmektedir. Her ne kadar Merkel ve partisi CDU’nun Türkiye’nin AB üyeliğiyle ilgili tutumları olumsuz olsa da zorluk yaratan sebepleri, kültürel ve toplumsal anlamda yakınlığın gerçekleşmemesi, özellikle Alman toplumunda Türklere karşı önyargılar (Büyükbay, 2016:9) ve ilişkileri etkileyen faktörlerin zamana göre değişmesinde (Demirtaş, 2020) aramak gerekmektedir. Bu sınamalarda en zorlu sorunlara rağmen ekonomik ve beşeri unsurun etkilerinin göz önüne alınması, yani karşılıklı bağımlılık etkisinin değerlendirilmesi ile tırmanmalara rağmen bir şekilde normalleşmeye dönülebilmıştır. Karşılıklı bağımlılığın göz önüne alınmasında üst düzey ziyaretlerin ve teknik anlamda işbirliği çalışmalarının sürdürülmesinin de (Türk Dışişleri Bakanlığı) büyük önemi olmuştur.

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte hem Türkiye hem de Almanya siyasi ve kültürel etki alanlarını genişletmişler (Bağcı, 2017) ve bazen ortak çıkar alanları bazen de “müttefiklik” ilişkisinin dışında çıkarlar geliştirmişlerdir. Janning’e göre Berlin ve Brüksel de artık Türkiye’yi kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, geniş Orta Doğu coğrafyasındaki temel, bölgesel bir gücü ve aktörü olarak görmektedir (Akal, 2019/1). Türkiye ile Almanya ilişkileri Ortadoğu’da olduğu gibi Balkanlar’da da çatışma riski içermektedir.

Alman Devletinin ve siyasi partilerinin, Türkiye’nin AB üyeliği ile ilgili söylem ve eylemleri siyasi boyutun bir parçasını oluşturuyor. Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin başlıca

özellikleri düzenlilik¹, ihtiyat ve işbirliği olarak sıralanabilir. (Ermağan, 2012). 2005 seçimleri sonrasında Alman Hükümetlerinde Sosyal Demokrat ortaklar Türkiye'nin tam üyeliğine destek verirken, Angela Merkel "imtiyazlı ortaklık" konusunu savunmakta, ancak yoğun ilişkileri nedeniyle "ahde vefa" ilkesi gereğince de AB'nin yaptığı uygulamalara sadık kalacaklarını ifade etmektedir. Aslında burada yapılanın ilişkilerin karşılıklı olarak yoğun bir biçimde bağımlı olmasından kaynaklanan, Türkiye'nin AB üyeliğini sonlandıran taraf olmanın ilişkilere getireceği bedeli hesaplamaktır, demek yanlış olmayacaktır.

2016 yılında Türk-Alman ilişkilerinde ciddi bir dönüm noktası yaşanmış, ilişkiler hiç olmadığı kadar gerginleşmiştir (Alkan, 2017). Önce 2 Haziran 2016'da Alman Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımına dair aldığı karar ilişkilerde kapatılması zor bir yara açmış, Almanya'nın Türk kamuoyunda "Türkiye'yi bölmek isteyen ülkeler" sınıflandırmasına alınmasına sebep olmuştur (Bağcı, 2017). 15 Temmuz 2016'da Türkiye'deki FETÖ darbe girişimi karşısında Almanya'nın takındığı tutum ise, iki taraf arasında büyük bir krize yol açmış, ilişkileri dramatik bir şekilde kötüleştirmiştir. Bağcı'ya göre, 15 Temmuz'un ardından Almanya'da Türkiye'nin iadesini istediği diplomatik pasaport sahibi 4000'i aşkın asker, yargıç ve kamu çalışanına Almanya tarafından iltica hakkı verilmesinin, Almanya ile yaşanan problemlerin ana hatlarından biri olduğunu ifade etmektedir. (Özay, 2017). Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Alman 5 Temmuz 2017'de Die Zeit gazetesine yaptığı açıklamada "FETÖ destekçilerini iade etmediği sürece Almanya'yı terörü koruyan ülke olarak göreceğiz" demesi ilişkilerin 15 Temmuz Darbesi sebebiyle ne ölçüde gerildiğinin bir ifadesidir (Die Zeit, 2017)

Yakın döneme geldiğimizde Türkiye-Almanya arasındaki üst düzey ziyaretlerin hem ikili hem de bölgesel konular üzerine sıklığı ve bu ziyaretlerin ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlamanın beklendiği görülmektedir. Bu kapsamda 2018 yılında Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Alman mevkidaşları Sigmar Gabriel ve Heiko Maas ile yapıcı bir diyalog yürütmesi ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 27-9 Eylül 2018 tarihlerinde Almanya'ya resmi ziyaret gerçekleştirmesi önemli adımlardır (Türk Dışişleri Bakanlığı). Alman Başbakan Angela Merkel ise 27 Ekim 2018'de Suriye konusundaki dörtlü zirveye katılmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Ancak bu ziyaretlerin oluşturduğu hava konusunda taraflar arasında farklı algılamalar mevcuttur. Alman siyasetçiler Türk tarafının iyimser tavrını gerçekçi bulmayarak, Türkiye'de tutuklu Alman vatandaşları, daha önceden Türk siyasetçilerin yaptığı "Nazi" suçlamaları, Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları uygulamalarına eleştirileri ve son olarak Kuzey Irak'ta Türkiye'nin giriştiği harekâtlara karşı tutumlarıyla ilgili ciddi sıkıntıları dile getirmektedirler. Anılan bu unsurlar hakkında Alman kamuoyunda Türkiye'ye karşı menfi bir tepkinin oluşması nedeniyle, Alman Hükümeti iki ülke arasındaki resmi görüşmeleri daha çok kapalı kapılar ardında bir diyalog biçimiyle yürütmeyi ve sorunları masada çözme yolunu tercih etmektedirler (Deutsche Welle, 2019). Türk tarafında ise, 2016'dan itibaren ciddi krizlerin yaşandığı ilişkilerde artık normalleşme döneminin başladığı, ancak bunun daha da ileri götürülmesi gerektiği yönünde üst düzey açıklamalar yapılmakta, Türkiye'nin Almanya ve AB ile ilişkilerde üzerine düşeni gerçekleştirdiği yönünde ifadeler kamuoyuyla paylaşılmaktadır (Kaymakçı, 2019).

Karşılıklı yapılan ziyaretler dışında özellikle iki ülke dışişleri bakanlarının AB, NATO, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin toplantıları vesilesiyle uluslararası platformlarda yaptıkları görüşmeler de iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yönelik başlıkları içermektedir. Yine geçtiğimiz sene (2019) içinde hem Almanya hem de Türkiye

¹ Almanya ile Türkiye arasında çok sık üst düzey ziyaretler yapılmaktadır. Başbakan Angela Merkel 2006, 2010, 2013 ve 2018'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

tarafında yapılan Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri, Maliye, Ticaret Bakanları düzeyinde ziyaretler² (Özcan, 2019), yoğun diplomasi görüşmelerine, demokrasi, insan hakları, Libya ve Suriye gibi bölgesel konular, ikili siyasi ilişkiler alanlarında görüşmelere sahne olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan 19 Ocak'ta Berlin'e bir ziyaret yaparak, Libya Konferansı'na katılmıştır. Almanya Başbakanı Angela Merkel 24 Ocak 2020'de esasen Türk-Alman Üniversitesi'ndeki kampüs açılışına katılmak amacıyla İstanbul'a yaptığı ziyarette siyasi görüşmelerin yanı sıra ekonomik ve toplumsal anlamda ilgili kurumlara da görüşmüştür. Bütün bu yoğun ziyaretler doğal olarak uluslararası, ulus ötesi ve ulus aşırı olan ekonomik ve toplumsal faktörlerin etkisi altında yapılmaktadır. Yapılan görüşmeler, bir yandan iki ülke arasındaki ilişkilerin önemine işaret etmekte, diğer yandan ilişkilerin çok farklı düzeylerde birbirine bağımlılığını da kanıtlamaktadır. Zira özellikle 2010'dan bu yana Türk-Alman ilişkileri siyasi katmanda çok ciddi kırılma noktaları yaşamaktadır, ancak buna rağmen her seferinde iki taraf da –siyasi liderlerin ağır açıklamalarına rağmen³- masaya oturmanın yollarını aramaktadır. Bu çerçevede, siyasi ilişkilerdeki bir tıkanmanın, ilişkilerin diğer boyutlarına yapabileceği negatif etkilerin bedelinin, karşılıklı bağımlılık teorisinde savunulduğu üzere, siyasi liderler tarafından tayin edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Almanya'da aşırı sağın esasen 1990'lardan itibaren yükselişe geçmesi ve birçok devlet kurumunda da kendisine taraftar bulması ülkenin ciddi sorunları arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, Türkiye-Almanya arasında siyasi ilişkileri etkileyen diğer bir unsur Almanya'da ırkçı fikirlerin, aşırı sağın ve bu görüşü 2017'den beri Alman Federal Parlamentosu'nda temsil eden Almanya için Alternatif Partisi'nin (AfD) yükselişidir. Bu durum Alman siyasetinde merkez partilerin AfD'ye karşı oylarını korumak ve/veya artırmak amacıyla söylemlerini aşırı sağ eksene yaklaştırmalarını da beraberinde getirmiştir. Mart 2019 itibariyle AfD federe düzeyde Almanya'daki 16 eyaletin tamamında temsil elde etmiştir. Sonuç olarak Almanya'da her yıl yabancı ve Müslüman düşmanlığı saikiyle işlenen saldırılar ve cinayetler artmaktadır (Başay, 2019). Bu bağlamda Almanya'daki en kalabalık ve homojen Müslüman yabancı nüfusu oluşturan Türkler sık sık saldırılarla karşılaşmaktadırlar. Alman makamlarının ırkçılık ve aşırı sağ ile mücadelede yetersiz kaldığı açıklamaları Birleşmiş Milletler raporlarında da yer almaktadır. (Önsoy, 2016: 528).

4.2. Ekonomik İlişkiler

Almanya günümüzde uluslararası sistemin en önemli ekonomik aktörlerinden birisidir (Büyükbay, 2016: 119). Türkiye ile Almanya'nın ekonomik münasebetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından geliştirilen ticari faaliyetlerle başlamış ve günümüze kadar Türkiye-Almanya ilişkilerinin belkemiğini oluşturmuştur. (Auswaertiges Amt). İkinci dünya savaşı sonrası dönemde şansölyeler Konrad Adenauer ve Ludwig Erhard'ın özellikle ekonomik girişimlerinde buldukları görüşmüştür (Ünver, 2015: 155).

² Karşılıklı ziyaret trafiğinin yoğun olduğu 2018'de Şubat ayında dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, Berlin'de Merkel ile görüştü. Nisan'da Türkiye Enerji Bakanı Berlin'i ziyaret etti. Eylül ayında Hazine ve Maliye Bakanı, Enerji Bakanı, Ticaret Bakanı Berlin'de temaslarda bulundular. Aynı dönemde Eylül 2018'de Cumhurbaşkanı Erdoğan Berlin'e üç günlük bir devlet ziyaretinde bulunurken, Alman Dışişleri Bakanı Heiko Maas Türkiye'ye geldi. Ekim 2018'de de Alman Ekonomi Bakanı Türkiye'yi ziyaret etti. Arkasından Şansölye Merkel, İstanbul'a gelerek Suriye Zirvesine katıldı.

³ Türkiye'den Almanlara yönelik olarak "Nazi uygulamaları" suçlamaları yapılırken, Almanya ise Türkiye'nin hukuk devleti ve ölçülülük prensiplerine uymadığı suçlamalarını yöneltmiştir. Aynı zamanda Alman komedyen Jan Böhmmermann'ın devlet televizyonu NDR'de Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında yayınladığı video klip ve okuduğu şiirin yarattığı kriz, ve yine Almanya'nın sözde Ermeni soykırımına ilişkin kararı karşısında Türkiye Alman milletvekillerinin İncirlik'teki askerleriyle görüşmesine izin vermemesi ilişkileri olumsuz anlamda tırmandırılmış, restleşme noktasına gelinmiştir. Gazeteci Deniz Yücel davası, Türkiye'de hapsedilen diğer Alman vatandaşları meselesi gibi sorunlar dönemsel olarak Türk-Alman ilişkilerini krize sokmuştur.

1984'ten bu yana Türkiye'nin ihracat ve ithalatta (enerji sayılmazsa) birinci ortağı olan Almanya, 1985'ten itibaren Alman Sanayi ve Ticaret Odası İstanbul'daki Alman-Türk Sanayi ve Ticaret Odası ile temsil edilmektedir. Türkiye ile Almanya arasında bir Yatırım Koruma Anlaşması (Investitionsschutzabkommen) ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları mevcuttur.

Dış ticaret dengesi açısından genellikle Almanya lehine bir durumun söz konusudur. Almanya enerji ithalatı sayılmazsa Türkiye'nin birinci ticaret ortağı iken, Türkiye ise Almanya'nın dış ticaretinde 16-17. sıradadır. Ancak Almanya'nın, diğer AB ülkelerinden daha fazla Türkiye ile ticaret yapıyor olması Türkiye'nin 16. ve 17. sırada olmasının anlamını derinleştirmektedir (Demirtaş, 2020). Ayrıca hem Türkiye'de Alman firmalar hem de Almanya'daki Türk kökenli firmalar nedeniyle ekonomik boyut ilişkilerin diğer alanlarını da anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu firmalar her iki ülkenin ekonomisinde kayda değer istihdam oranları oluşturmaktadır. Bu bağlamda ekonomik ilişkiler iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığı oluşturan unsurlardan da birincisidir. Siyasi ilişkilerdeki tıkanmalar zaman zaman ekonomik faaliyetleri ve ticari ilişkileri yavaşlatsa da karşılıklı durumun önemi, bu alanda ilişkilerin önemini göstermektedir. Özellikle Türkiye'nin buradaki duyarlılık ve etkiye açık olma durumu ilişkilerin bozulması halinde daha yüksek bir bedele işaret etmektedir.

Angela Merkel, AB içinde Avro krizinin patlak vermesiyle birlikte ülke içindeki ekonomik istikrarın korunması konusunda çok daha titiz adımlar atmaya başlamıştır. Buna göre ekonomik istikrar, özellikle Alman ekonomisinin ihracat odaklı yapısı ve doğrudan yabancı yatırımların çeşitliliğinin ve bölgesel kapsamının artırılması ile sağlanmaktadır (Turhan, 2013/1). Bu noktada ithalat rakamları, Türkiye'nin Almanya için ciddi bir pazar oluşturduğunu göstermektedir. 1980'den sonra Alman yatırımcıların ilgisinin arttığı Türkiye'nin, Almanya'ya ihracatının yaklaşık %90'ı sanayi mamullerinden %10'ı tarım ve gıda ürünlerinden; ithalatı ise % 98'i sanayi mamullerinden, % 2'si tarım ve gıda ürünlerinden oluşmaktadır. İhracatta otomobil ve parçaları ve tekstil satılmakta; ithalatta otomobil ve parçaları, ilaçlar, altın alınmaktadır.

Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik ve ticari tabloya baktığımızda geçmişten bu yana asimetrik bir ilişki göze çarpmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Ekonomik kalkınma hamlesi gerçekleştiren Almanya yeniden ekonomik gücüne kavuşarak Türkiye'ye krediler vermiş, Türkiye'ye yatırım malları ve makine ihraç etmiş, Türkiye'den de fındık, kuru incir ve zeytinyağı gibi ürünler satın alarak ticari ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir (Ünver, 2015: 155). Görüleceği üzeri alınan ve satılan mallar arasındaki farklar Almanya lehine bir ticari denge oluşturmuştur. Günümüzde de Türk-Alman ekonomik ilişkilerinde bu durum sürmektedir.

Yabancı yatırımlar açısından birinci sırada yer alan 7312 Alman sermayeli firmanın Türkiye'de enerji, otomotiv sanayi, toptan satıcılık gibi alanlarda yaklaşık 60 bin kişilik istihdam yarattığı görülmektedir. 2002-2019 Haziran döneminde Almanya 9 milyar 712 milyon dolarla doğrudan yatırımda Türkiye'de beşinci sırada bulunmaktadır. Aynı dönem için Almanya'daki Türk yatırımlarının miktarı ise 2 milyar 584 milyon dolardır. (Türk Dışişleri Bakanlığı) Türk firmalar ise Almanya'ya beyaz eşya, otomotiv, tekstil ürünleri ve ara mallar satmakta, 250'nin üzerinde Türk kökenli firma da Almanya'da bankacılık, gıda maddesi toptancılığı, bilişim sektörü alanlarında yatırım yapmıştır. Türkiye'deki girişimcilerin 2013'te Almanya'da daha çok yatırım yapmasında Türkiye'de faaliyet gösteren farklı Alman eyaletlerinin yatırım ajanslarının önemli katkısı bulunmaktadır. Türk kökenli göçmenlerin oluşturduğu ve 10 milyar avrodan fazla yatırımı bulunan 80 bine yakın firmada 500 bin kişi çalışmaktadır. Son yıllarda kendi içlerinde mesleki eğitim de veren bu firmaların yıllık

ciroları yaklaşık 5,2 milyar dolardan fazladır. Ancak iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre % 8,6 oranında gerileyerek, 2019 yılında 33,4 milyar dolar olmuştur.

Tablo-1: 2005-2019 Türkiye-Almanya Dış Ticaret Değerleri

Yıl	İhracat	Genel İhracata Oranı	İthalat	Genel İthalata Oranı
2005	9455,1	12,9	13.633,9	11,7
2006	9686	11,3	14.768,2	10,6
2007	11993,2	11,2	17.540,0	10,3
2008	12951,8	9,8	18.687,2	9,3
2009	9783,2	9,6	14.097,0	10,0
2010	11479,1	10,1	17.549,1	9,5
2011	13950,8	10,3	22.985,6	9,5
2012	13124,0	8,6	21.400,6	9,1
2013	13696,8	9,0	24.182,4	9,6
2014	15.147,4	9,6	22.369,5	9,2
2015	13.418,1	9,3	21.352,0	10,3
2016	13.998,7	9,8	21.475,0	10,8
2017	15.118,9	9,6	21.302,0	9,1
2018	16137,4	9,6	20.407,3	9,2
2019 (1-10)	12.839,5	9,1	14.478,1	8,7

Kaynak: TÜİK Verileri ve T.C. Ticaret Bakanlığı

Alman otomotiv sanayi için Türkiye hem önemli bir pazar hem de üretim merkezidir. Dolayısıyla Türkiye’de yatırımı bulunan Alman şirketleri Türkiye’nin ihracatında da önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda her iki ülkedeki istikrar ve güvenlik diğerini etkileme kapasitesine sahiptir. İkili ekonomik ilişkilerde gelişme gösteren bir başka ekonomik alan sermaye piyasalarına yapılan yatırımdır. Kasım 2013’te Türkiye sermaye piyasalarına Almanya’dan gelen tutar 3,2 milyarı bulmuştur. Ancak 17 Aralık 2013 sonrasında Alman yatırımcıların Türkiye piyasalarındaki portföylerini daralttıkları izlenmiştir (Oktay, 2014). İkili ekonomik ilişkilerde bir başka önemli sektör olan turizm sektöründe de Almanya Türkiye için büyük bir önem taşımakta, her yıl milyonlarca Alman Türkiye’ye tatil gelmektedir. Alman turistler vizesiz olarak ve Alman kimliği ile seyahat edebildikleri Türkiye açısından önemli bir gelir kaynağı yaratmaktadır. 2018 yılında Türkiye’ye 4.512.360 Alman turist gelmiştir; Ocak-Haziran 2019 dönemi için bu rakam 1.802.365’tir (Türk Dışişleri Bakanlığı)).

Alman iş çevrelerinin, Türk hükümetinden hukuk güvenliğinin güçlendirilmesi, demokratik kurumların işler hale getirilmesi, Merkez Bankası'nın bağımsızlığının sağlanması ve gümrük birliği kurallarının uygulanması yönündeki istekleri ekonomik ilişkilerde ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) Berlin Temsilcisi Alper Üçok'a göre ise iki ülke ilişkilerini sadece ekonomik boyutta düşünmek yerine, siyasi, toplumsal ve güvenlik konularına da ağırlık vermek, iletişim mekanizmaları tesis etmek Türkiye ile Almanya arasındaki sorunların çözülmesine katkı sağlayacaktır (Akal, 2019/2). 25-26 Ekim 2018'de Alman Ekonomi Bakanı Peter Altmeier beraberindeki heyetle birlikte Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Alman Bakan Türkiye'deki Alman firmaların kendilerini güvende hissetmediklerini söyleyerek (Euronews), mevcut sorunların aşılması ve işbirliği fırsatlarının değerlendirilmesi için çalışmalar yapmak gerektiğini, sorunların parça parça çözüleceğini vurgulayarak iyimser bir tablo çizmiştir. Bu ziyaret sırasında Türkiye-Almanya Ortak Ekonomi ve Ticaret Komitesi'nin (JETCO) ilk toplantısı yapılarak, JETCO bünyesinde 5 çalışma grubu oluşturulmuştur (Anadolu Ajansı, 2019).

Geldiğimiz noktada 2008 ekonomik krizinin etkilerinin hala sürdüğü küresel ekonomik sistemin sorunlarına korona virüs krizinin eklenmesiyle Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerinin hacminde kısa ve orta vadede nispi bir gerilemeden söz edilebilecekse de uzun vadede ekonomik ilişkiler her iki ülke için ilişkilerin taşıyıcı ayağı ve karşılıklı bağımlılık unsuru olmaya devam edecektir.

4.3. Askeri İlişkiler

Türkiye ve Almanya arasındaki bağlardan birini de uzun bir geçmişe dayanan askeri ilişkiler oluşturmaktadır (Auswaertiges Amt). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman etkisi altında kalmasında, Alman askeri heyetlerinin önemi büyüktü ve bu heyetler iki ülke arasındaki Türk Ordusu'nda Alman askeri sisteminin ve hayranlığının yerleşmesinde etkili olmuşlardır (Özgüldür, 1193: 91). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de askeri ilişkiler devam etmiş, iki ülke Kuzey Atlantik İttifakı Anlaşması (NATO) çerçevesinde 1955'ten itibaren askeri anlamda müttefiklik ilişkisi içine girmişlerdir. Bu bağlamda Türk ve Alman askerleri NATO'da ortak tatbikatlara ve çeşitli eğitim projelerine birlikte katılmıştır. İki ülkenin subayları karşılıklı olarak Hamburg ve İstanbul Harp Akademilerinde eğitim almakta ve kara, hava ve deniz sınıflarında asker değişimi sağlanmaktadır (Auswaertiges Amt).

Günümüzde Türk-Alman Silahlı kuvvetleri arasında pek çok ilişki ve yoğun bir üst düzey görüşme trafiği mevcuttur (Auswaertiges Amt). Bu bağlamda Almanya ile savunma sanayi alanında da yoğun ilişkiler sürmektedir. 1994'te Almanya'nın Türkiye'nin kendisinden satın aldığı silahları anlaşmaya aykırı kullandığı iddiasıyla silah sevkiyatını durdurmasıyla ortaya çıkan silah satış krizine rağmen Alman savunma sanayisinin son yıllardaki en önemli müşterilerinden biri Türkiye'dir. Bir başka anlatımla, zaman zaman yaşanan siyasi krizlere ve Alman kamuoyunda Türkiye'ye satılan silahların kullanımıyla ilgili çıkan tartışmalara rağmen Türkiye ile Almanya arasındaki silah ticareti devam etmektedir.

Türkiye Almanya'dan savaş silahları, tanklar, revolver, tabanca, kesici-dürtücü silahlar satın alırken, Türkiye de Almanya'ya çifte namlulu av tüfekleri, tüfekler, kısa tüfekler gibi askeri olmayan silahlar satmaktadır. (BBC Türkçe, 2017). Ayrıca küresel savunma sanayi pazarında %11'lik payıyla en çok silah ihraç eden üçüncü ülke olan Almanya'nın yaklaşık 300 firması savunma sanayi alanında üretim ve ticaret gerçekleştirmektedir. Ancak özellikle 2016 yılından bu yana siyasi ilişkilere hâkim olan hava nedeniyle savunma ihalelerinde ve silah satışlarında yeniden sorunlar yaşanmaktadır. Heinrich Böll Vakfı Türkiye Temsilcisi Kristian Brakel son dört yıldır büyük gerginliklerin hakim olduğu ilişkilerde 2019'un bir

“normalleşme” yılı olması umutlarının boşa çıktığını ilişkilerde temel sorunları çözecek adımların atılmadığına dikkat çekerken, Almanya’nın demokrasi, insan hakları ve basın özgürlüğü gibi alanlarda Türk tarafından beklediği karşılıkları bulamadığı için savunma ihaleleri konusunda Türkiye’nin beklentilerini karşılıksız bıraktığını ifade etmektedir (Akal, 2019).

4.4. Kültürel İlişkiler

İki ülkenin kültürel ilişkilerine baktığımızda diğer alanlarda olduğu gibi bu konuda da çok eskilere dayanan bir temas söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti döneminde, 1930’lu yıllarda Türkiye’ye gelmeye başlayan bilim insanları genç cumhuriyetin kuruluşunda önemli katkılar sağlamışlar, Ankara ve İstanbul’daki üniversitelerde birçok kürsü Almanlar tarafından kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye’den de farklı alanlarda eğitim almak için öğrenciler Almanya’ya gönderilmişlerdir. 8 Mayıs 1957 tarihinde Türkiye ve Almanya arasında Kültür Anlaşması imzalanmış, bu çerçevede Türkiye’deki Alman okullarının faaliyet alanları da düzenlenmiştir. Federal İdare Dairesine bağlı Yurtdışı Eğitim ve Öğretim Merkezi deneyimli Alman pedagoğ göndererek ve maddi destek vererek şu an beş Alman yurtdışı okuluna ve okul dalına Türkiye’de destek vermektedir: Ernst-Reuter Schule (İstanbul’da şubesi vardır), İzmir Alman Okulu, Özel Alman Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi, İstanbul Erkek Liseliler Özel Eğitim Vakfı (İELEV) Lisesi (Auswaertiges Amt/2). Alman okullarının Türkiye’de uzun süredir eğitim vermesine rağmen, Almanya’da Türk okullarının açılması meselesi henüz çok yenidir. 2019’un ortalarında başlayan görüşmeler neticesinde Alman siyasetinde ve kamuoyunda da bu konuda yoğun ve eleştirel tartışmalar sürerken, hali hazırda taraflar arasına imzalanabilecek bir anlaşma taslağı incelemeleri için Almanya’daki federal eyaletlerin ilgili makamlarına sunulmuştur (Kinkartz, 2020).

Almanya’da yaşayan Türkler için eğitimin en önemli alanlardan biri olduğunu ifade eden Türkiye’nin Berlin Büyükelçisi Ali Kemal Aydın, bu konuda daha fazla gelişme kaydedilmesi ihtiyacına dikkat çekmiştir. (Karadağ, 2019)Kültürel ilişkiler kapsamında Almanya’da yaşayan Türklerin eğitimine ek olarak son yıllarda Almanya’da yüksek öğrenime giden öğrencilerin sayısı da artmaktadır. Öğrenim gören Türk ve Türk kökenli olan Üniversite öğrencisinin sayıları 34 bindir. Bu bağlamda Türk toplumunun Alman eğitim sisteminde yeteri kadar eşit şartlarda yer alamadığını ifade etmiş, 600 bin civarında Türk ve Türk kökenli öğrenci için Türkçe ve Türk Kültürü dersleri için Türkiye’den giden 1380 öğretmen görev yaptığını belirtmiştir.

Türkiye-Almanya kültürel ilişkilerini destekleyen diğer bir unsur Türkiye’de faaliyet gösteren Alman Vakıfları⁴, Goethe Enstitüsü, Alman Akademik Değişim Programı (DAAD) ve Almanya’daki Yunus Emre Kültür Merkezleri’nin çalışmalarıdır. Ayrıca Almanya’da Türklerin kurduğu çok sayıda derneğin faaliyetleri de kültürel ilişkiler kapsamında değerlendirilmelidir. Son yıllarda kültürel ilişkiler boyutuna Türkiye’de yaşayan Almanların faaliyetlerini de eklemek gerekmektedir, zira binlerce Alman vatandaşı artık Türkiye’de yaşamayı tercih etmektedir. Özellikle, Güney sahil bölgesinde yaşayan Almanların kendilerine ait gazeteleri ve kiliseleri bulunmaktadır.

Son dönemde iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri destekleyecek unsurlardan biri de İstanbul’da Türk-Alman Üniversitesi’nin açılmasıdır. Bir araştırma üniversitesi olarak tasarlanan ve 2013-2014 eğitim döneminde eğitime başlayan okulun kuruluş amacı, “Türk ve Alman yükseköğretim geleneklerinin en önemli başarı ve kazanımlarını araştırma ve öğretim alanlarında birleştirmek ve iki ülke arasındaki bilimsel, iktisadi ve kültürel iş birliğine önemli

⁴ Alman Konrad Adenauer, Friedrich Ebert, Friedrich Nauman, Heinrich Böll vakıfları.

katkıları vermektir” (Türk-Alman Üniversitesi). Kültürel ilişkiler kapsamına bakıldığında her iki toplumun birbirini etkileme düzeyinin gittikçe arttığı ve doğal olarak bu alanda da bir karşılıklı bağımlılığın oluşmaya başladığı söylenebilecektir. Yukarıda sayılan kurumların veya öğrencilerin varlığı, her iki ülkenin ilişkilerini yürütürken dikkate almaları gereken ve ilişkileri hassas ve etkiye açık hale getiren faktörlerdir.

4.5. Almanya’daki Türk kökenliler: Diaspora

İki ülke arasındaki ilişkilerde ekonomik boyuttan sonra karşılıklı bağımlılık teşkil eden ikinci hususu Almanya’daki Türk kökenliler, günümüzde ifade edildiği şekliyle Türk diasporası teşkil etmektedir. 1960’larda çalışmak için Almanya’ya giden bu insanlar uzun zaman boyunca “misafir işçi” (Gastarbeiter) statüsünde görülmüş, ancak 2000’lerle birlikte Almanya’da kalıcı oldukları fikri yerleşmeye başlamıştır. 1961’deki “Türk işçilerinin Federal Almanya Cumhuriyeti’ne gönderilmesine ilişkin Anlaşma” ile iki ülke arasında, artık kopmayacak yeni bir bağ oluşmuştur. Bu anlaşma 1964’te yenilenmiştir (Esen, 2012). 1980’lerde Almanya Türk göçmenlerin geri dönüşüne yönelik politikalar üretmiştir.

Almanya’daki Türk varlığının kamuoyu nezdinde yarattığı algı, ikili ilişkileri birçok yönden kayda değer şekilde etkilemektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılan Almanya, erkek nüfusunun önemli bir bölümünü kaybettiğinden 1960’larda ortaya çıkan işçi açığını öncelikle İtalya ve Yunanistan’dan, daha sonra da Türkiye’den işçi alımına başlamıştır. Alman halkı ilk defa tam olarak tanımadığı, geçmişten gelen bazı klişeler dışında hakkında fazla şey bilmediği ve aslında getirilmesine pek taraftar olmadığı yabancı bir grupla kendi ülkesinde yaşamak zorunda kalmıştır (Ünver, 2015: 156-157).

Ekonomik nedenlerle başlayan Türk işgücü göçü, daha sonra aile birleşimleriyle devam etmiş ve yeni anlamlar kazanmıştır. 1973’te durdurulana kadar 867 bin Türk işçi Almanya’ya göç etmiştir (Önsoy, 2016: 522). Başlangıçta “misafir işçi” olarak giden bu insanlar sonraları Almanya’ya yerleşmişlerdir. Türkiye’deki 1980 askeri darbesinden sonra Almanya’ya iltica edenler de eklendiğinde Almanya’daki Türk nüfusu gittikçe artmıştır. Bugün üç buçuk milyon civarında Türk Almanya’da yaşamaktadır ve bunların bir buçuk milyonu Alman vatandaşlığını taşımaktadır.

Geleneksel olarak ulus ve kimlik anlayışı etnik ulus kompozisyonuna dayanan (Heckmann, 1998) Almanya’da Türklerin vatandaşlığa geçmeleri kolay kabul edilen bir süreç olmamıştır. Dolayısıyla bu anlayış ve 1913 tarihli Alman vatandaşlık Kanunu göçmenlerin entegrasyonu bakımından uzun bir süre engel teşkil etmiştir. Almanya uzun yıllar göç ülkesi olduğunu kabul etmemiş, 1998’e kadar uyuma yönelik bir adım atmamıştır. Esasen 1998’de Sosyal Demokratlar-Yeşiller Koalisyonuyla bir göç ülkesi olarak yapılması gereken konularda çalışmalar başlatılmıştır. Göçmenlerin kalıcı olduğu anlayışına dayanan bir yasa ise daha önce ifade edildiği üzere ancak 2005’te çıkarılmıştır. Bu bağlamda her iki ülkenin de Almanya’da yaşayan Türklerin artık orada kalıcı olduklarını anlamaları ilişkilerin karşılıklı bağımlı hale gelmesindeki en büyük etkenlerden birini teşkil etmektedir. 1 Ocak 2005’te çıkarılan Almanya tarihinin ilk göç yasası ve sonrasında 2007’de yapılan değişikliklerle (Önsoy, 2016:510) işin siyasi boyutuna hukuki düzenlemeler de eşlik etmiştir. Bugün artık Hıristiyan Demokratlar, Almanya’nın işgücü ihtiyacına cevap veren ve ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunan bir göç politikasını desteklemektedirler (Turhan, 2013/1).

Almanya’da yaşayan Türklerin her iki ülkenin iç ve dış politikalarında belirleyici bir rol oynadığını ifade etmek gerekmektedir. İşgücü olarak çağırılan insanların bugün kısmen ekonomik ve siyasi baskı gücü olacak şekilde bir dönüşümden geçmiş olmalarının potansiyel etkisi (Canbolat, 2009:270) iki ülke ilişkilerinde son derece tayin edici politikalara yol

açmaktadır. Almanya'daki Türklerin –en az altı ay bir yerde ikamet etmek şartıyla- hepsinin yerel seçimlerde ve AB Parlamento seçimlerinde, vatandaş olanlarınsa genel seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olması siyasi dengeler açısından önemle gözetilmesi gereken bir durumdur. Aynı şekilde, Almanya'da ikamet eden Türk vatandaşlarının, Türkiye genel seçimleri için oy kullanabiliyor olmaları diasporanın Türk iç siyasetindeki önemi (Adar/2, 2020: 17) ve gücünün hesap edilmesi ihtiyacını gözler önüne sermektedir.

4.6. Türkiye-Almanya İlişkilerinde AB Faktörü, Mülteci Antlaşmaları ve Güvenlik Kaygıları

Soğuk Savaşın bitmesiyle AB'nin önceliklerinin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine kayması 1990-2000 yılları arasında Türkiye'nin AB ajandasında geri plana itilmesine sebep olmuş, ilişkiler zorlu krizler atlattır. Türkiye ile AB arasındaki süreçte, Soğuk Savaş sonrası etki ve güç alanını genişleten Almanya'nın, AB içindeki lider konumu ve Türkiye-Almanya ilişkilerinin niteliği nedeniyle özel bir anlamı olmuştur. Bu bağlamda Almanya Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesinde ana aktörlerden biridir. Türkiye'nin gümrük birliğine girişi, 1994 senesinde muhafazakâr-liberal (CDU-CSU-FDP) koalisyonu tarafından desteklenmiş, ancak 1997 yılında ise Lüksemburg'ta yapılan AB Konsey Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık başvurusunun reddedilmiş ve öncelik Doğu Avrupa ülkelerine verilmiştir (Büyükbay, 2016: 31). 1999'da Almanya'da SPD liderliğindeki koalisyon zamanında Türkiye'nin adaylık statüsünün sonunda kabul edilmesiyle normalleşen Türkiye-AB siyaseti 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerinin başlaması sonucunu getirmiştir. Ancak Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yerine “imtiyazlı ortaklık” sahibi olmasını öneren Angela Merkel'in iktidara gelmesi, Türkiye'nin AB yolculuğunda engeller çıkarmaya başlamıştır.

Angela Merkel, Başbakan olduktan sonra Türkiye ile AB arasında yapılan anlaşmalara sadık kalacağını açıklasa da, Almanya'nın genel seçim dönemlerinde çeşitli bahaneler ileri sürerek Türkiye ile müzakere fasıllarının açılmasını veto etmekten geri durmamıştır. Merkel bu vetoyla Alman muhafazakârların partisinin geleneksel Türkiye tutumundan şüpheye düşmesini ve son dakika oy kayıplarını engellemeyi başarmak istemiştir (Turhan, 2013: Milliyet). Almanya Başbakanı 2017 seçimleri önce televizyonda SPD'nin başbakan adayı Martin Schulz ile katıldığı tartışma programında “Türkiye ile müzakerelerin devam ettirilip ettirilmeyeceği konusunda ortak bir pozisyon bulmak için Brüksel'deki liderlerle konuşacağımı ve belki de görüşmeleri sonlandıracaklarını” söylemiştir (Bekar, 2018: 53). Burada önemli olan nokta geleneksel olarak Türkiye'nin AB'ye üyeliğine Hıristiyan Demokratlara göre daha olumlu yaklaşan Sosyal Demokrat Parti liderinin de aynen Merkel gibi Türkiye'nin üyeliğine karşı olduğunu, Türkiye ve AB için tam üyelik tartışmaları yerine stratejik ortaklık seçeneğinin ilişkilerde gündemi oluşturacağını belirtmesidir. Almanya'da seçim bildirgelerinde, parti programları ve koalisyon protokollerinde Türkiye'nin AB üyeliği meselesinin yer alması sadece Merkel'in partisi CDU'nun değil diğer siyasi partilerin de bunu seçim malzemesi yapması anlamını taşımaktadır. 2017 seçimleri sonrası kurulan CDU ve SPD koalisyon protokolünde “Türkiye-Almanya ilişkilerinin çok önemli bir müttefiklik ilişkisi olduğu, ancak demokratik durumun ve hukuk devleti konumunun uzun dönemden beri kötüleştiği Türkiye ile AB arasında yeni bir fasılın açılmaması, açılan fasılların kapatılmaması gerektiği görüşü kayda geçirilmiştir (Eriş, 2018:197-198). Görüldüğü gibi Türkiye ile Almanya arasında yaşanan sorunlar Başbakan Angela Merkel'in tutumundan ziyade dönemin koşullarından kaynaklanmaktadır.

Seçimin ardından iki ülkenin önce dışişleri bakanları, daha sonra da başbakanlarının görüşerek Türkiye-AB arasındaki bu sorunlara çözüm araması ise Türkiye ve Almanya ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık karakterinin öne çıktığı, Merkel'in de bu konuda saldırgan bir

tutum yerine uzlaşmacı bir tutum sergilediği (Önsoy, 2016: 520) görülmektedir. Nitekim daha önce tamamen kapıyı kapattığı Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin güncellenmesi konusunda da, Temmuz 2020’de AB dönem başkanlığını aldıktan sonra elinden geleni yapacağı sözünü vermiştir. Ancak doğal olarak halen yaşanmakta olan pandeminin etkileri AB içinde de dengeleri değiştireceğinden gümrük birliği konusunda nasıl bir gelişmenin yaşanacağını şimdiden öngörmek zordur.

Günümüzde Türkiye-Almanya ilişkilerinde AB ile bağlantılı olan bir diğer etkileyici faktör Avrupa-Ortadoğu aksında (Suriye, Libya, Doğu Akdeniz) yaşanan sorunlar (Seufert, 2020) ve buna bağlı olarak ortaya çıkan mülteciler meselesidir. Düzensiz göçün yol açtığı mülteci sorunu AB’nin yetenek ve kabiliyetlerinin sorgulanmasına sebep olmuştur (Aelander v.d., 2020). Bu doğrultuda AB ülkelerine göçü azaltmak için Geri kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması (AGREEMENT) 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmış, bu çerçevede “*mütekabiliyet temelinde, Türkiye’de veya AB’ye üye ülkelerden birinde, ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin Anlaşma’da belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili ülkeye geri gönderilmesi*” düzenlenmiştir. (Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları). 2008’de başlayan küresel ekonomik krizin etkileri hala sürerken, 2015 yılında yoğun bir mülteci akınına uğrayan başta Almanya olmak üzere Avrupa Birliği ülkeleri çareyi Türkiye ile AB arasında göçmenlerle ilgili yeni bir anlaşma yapmakta görmüşlerdir. Merkel’in özellikle desteklediği “18 Mart Mutabakatı” veya “Göçmen Anlaşması” olarak bilinen anlaşma 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye-AB Zirvesi sonrası yürürlüğe girmiştir (BBC Türkçe, 2020).

Göçmen Anlaşması AB ve Almanya açısından, Türkiye’nin bölgesel anlamda sahip olduğu stratejik değeri sebebiyle kaybedilmemesi gereken bir partner olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin AB ülkelerine geçecek mültecileri engellemede oynadığı rolün önemine dikkat çekilmektedir (DPA, 2020). Bu durum, Şubat 2020’de İdlid’de Türk Ordusu’na yapılan saldırının ardından Türkiye mültecilerin yükünü daha fazla kaldıramayacağını söyleyerek sınırlar kapılarını mültecilerin Türkiye’den gidebilmeleri için açtığına daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle pandeminin yaşandığı şu günlerde Türkiye ile AB arasında yaşanan mülteci meselesinin ne denli sıkıntı yarattığından hareketle (Adar v.d., 2020/1), ortak bir zeminde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Nitekim AB üyeleri içinde bunun en çok farkında olan Almanya’nın Dışişleri Bakanı Heiko Maas AB Dışişleri Bakanlarıyla yapılan toplantının ardından, Türkiye’nin mültecilerle yalnız bırakılmaması ve sorunların çözülmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır.

Bu beyanatlar Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerdeki güvenlik unsurunun ne denli karşılıklı bir bağımlılık oluşturduğunu göstermektedir. Hamburg HafenCity Üniversitesi’nden göç araştırmaları ve Türkiye uzmanı Prof. Dr. Yaşar Aydın’a göre Merkel Hükümeti güvenlik ve istikrar konusunda endişeler taşımakta, Türkiye’de yaşanacak herhangi bir çatışma ihtimalinin Almanya’ya yansiyebileceği ve yeni bir göç akınına yol açabileceği korkusuyla temkinli bir Türkiye politikası izlemektedir (Akal, 2019/2). Bu bağlamda Almanya’da Türkiye’nin Batı ittifakından uzaklaşması ve Rusya’nın etkisi altına girmesi karşılıklı ilişkiler açısından bir bedel getirecektir. Nitekim Avrupa Dış ilişkiler Konseyi (EFCR) Berlin Direktörü Josef Janning, Alman Hükümeti’nin dış politikası açısından Türkiye’nin öneminin, Batı ile Rusya arasında gerginlik, Suriye iç savaşı, Suudi Arabistan-İran rekabeti gibi başlıklar nedeniyle süreceğini söylerken ilişkilerin karşılıklı bağımlılığının yaratacağı sonuçlara da dikkat çekmektedir (Akal, 2019/1). Türkiye’nin AB’ye üyeliğiyle ilgili gelişmelerin gerek AB gerekse Türkiye’de ivme kaybettiği, durma noktasına geldiği halde bile tarafların ilişkileri

etkileyen diğer transnasyonel faktörler nedeniyle belli bir çizgide tutulması zorunluluğu Türkiye-Almanya ilişkilerindeki bir başka karşılıklı bağımlılık unsuruna işaret etmektedir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye-Almanya ilişkileri Osmanlı dönemine uzanan ve savaş ve barış dönemlerinde çeşitli sınamaların yaşandığı uzun bir geçmişe sahiptir. Bu geçmiş iki ülke arasındaki münasebetlerin bilimsel olarak analizinin yapılmasını hak etmektedir. Zaman içinde ilişkilerin karşılıklı bağımlılık oranının artması, bir başka ifadeyle, Türkiye ve Almanya ilişkilerinin, hem kendi aralarındaki meselelerden hem de ulus ötesi/ulus aşırı gelişmelerden etkilenmesi ise bu konunun incelenmesi ihtiyacını artırmaktadır. Bu bağlamda iki devlet de birbirlerinin uygulayacağı siyasete karşı duyarlı ve etkiye açık hale gelmişlerdir. Sahip oldukları güç oranında ve çıkar önceliklerine göre her iki devlet de bu etkileşimden payını almaktadır.

Türkiye-Almanya arasındaki ilişkilere baktığımızda siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ilişkilerin yanı sıra Türk diasporası, AB faktörü, mülteciler sorunu ve güvenlik kaygılarının da ön plana çıktığı ve bütün bu unsurların Türkiye-Almanya ilişkilerindeki karşılıklı bağımlılığı artırdığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda anılan unsurlar arasındaki bağlantılar iki ülke ilişkilerini etkilemekte ve herhangi bir kriz, gerginlik, çatışma durumunda birtakım bedellerin söz konusu olduğunu göstermektedir. Örneğin siyasi ilişkilerde yaşanan sorunlar, ekonomik ilişkiler sürecinde sıkıntılara yol açabilmekte, Türkiye-AB arasındaki sorunlar ise Almanya-Türkiye arasındaki gerginliklerin ana kaynağı olabilmektedir. Politik problemler nedeniyle Türkiye'ye silah satışı durdurulabilmekte veya Alman Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımı konusunda kabul ettiği karar sonrasında İncirlik Üssü'ne Alman milletvekillerinin girmesi engellenebilmektedir. Keza, iki ülke kamuoyları arasındaki etkileşimde toplumsal ve kültürel önyargılar ve/veya taraflı yaklaşımlar ilişkileri zedeleyebilmekte, üniversite öğrencileri, bilim insanlarının etkileşimi ise olumlu etkiler yaratabilmektedir. Görüleceği üzere iki ülkelerindeki karşılıklılık çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir. Bu faktörlerin etkileşimi ise uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler nedeniyle 2000 sonrası dönemde hızlanmıştır.

Soğuk Savaşın bitmesinin ardından gerek uluslararası ilişkiler gerekse Avrupa siyasetindeki on yıllık geçiş süreci olarak yorumlayabileceğimiz 1990-2000 döneminde yaşanan gelişmeler neticesinde dünya 21. Yüzyılda siyaset, ekonomi, güvenlik gibi birçok başlıkta yeni meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede Türkiye ve Almanya ilişkileri de uluslararası arenadaki gelişmelerden nasibini almakta ve dönemin koşullarına göre çeşitli sınamalardan geçmektedir. 2005'ten bu yana siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal ve kültürel alanlarda kaydedilen olaylar, iki ülke arasındaki ilişkilerde sınır aşan, bir başka ifadeyle ulus aşırı/ulus ötesi faktörlerin ilişkilerin seyrini belirlemede bu dönemde gittikçe daha etkili olduğunu göstermiştir. Türkiye ve Almanya'nın birbirlerini ve transnasyonel faktörlerin bu ilişkileri etkileyebilme kapasitesinin, yani karşılıklı bağımlılıklarının Merkel'in başbakanlığı döneminde arttığı görülmektedir. Türkiye-Almanya arasında çatışma/kriz/gerginlik durumlarında, göz önüne alınması gereken birden çok unsur nedeniyle yeniden diyalog kanallarına dönüldüğü, ilişkilerin daha sakin ve uzlaşma ile yürütülmesi zorunluluğu her iki taraf için de geçerlilik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adar, S., ve diğerleri, (2020/1). “Das Flüchtlingsdrama in Syrien, der Türkei und Griechenland“, *SWP-Aktuell*, Nr. 22.
- Adar, S., (2020/2). *Eine Neubetrachtung der politischen Einstellungen türkischer Migranten in Deutschland*, SWP-Studie 6, 1-38.
- AGREEMENT between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorization, 2013, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=EN), Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- Aelander, M., ve diğerleri, (2020). “Neue Initiativen für eine gelahmte Union, SWP-Aktuell, Nr. 7.
- Alkan, M. N., (2017). “Türk-Alman İlişkilerinde Gerginlik yılı 2016”, ANKASAM, <https://ankasam.org/turk-alman-iliskilerinde-gerginlik-yili-2016/>, Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- Akal, D. (2019/1): Türkiye-Almanya İlişkilerinin Zor Yılı, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/2019-t%C3%BCrkiye-almanya-ili%C5%9Fkilerinin-zor-y%C4%B1%C4%B1/a-4688653>, Erişim Tarihi: 04.03.2020.
- Akal, D. (2019/2) “Brakel: Türk-Alman İlişkileri sevginin bittiği bir evliliğe benziyor”, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/brakel-t%C3%BCrkiye-alman-ili%C5%9Fkileri-sevginin-bitti%C4%9Fi-bir-evlili%C4%9Fe-benmiyor/a-51750917>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Anadolu Ajansı, “TÜSİAD’dan sanayide işbirliği için Berlin’e çıkarma”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tusiaddan-sanayide-is-birligi-icin-berline-cikarma-/1365009>, Erişim Tarihi: 01.04.2020.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, İstanbul: Alfa
- Auswaertiges Amt/1 (Alman Dışişleri Bakanlığı), “Bilaterale Wirtschaftsbeziehungen”, , <https://tuerkei.diplo.de/tr-de/themen/wirtschaft/-/1673720>, Erişim Tarihi: 03.03.2020.
- Auswaertiges Amt/2, <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/kultur/-/1797674>, Erişim Tarihi: 03.03.2020.
- Bağcı, H., (2017). “Almanya Türkiye İlişkileri Nereye Gidiyor?”, *Karar*, <https://www2.karar.com/gorusler/prof-dr-huseyin-bagci-yazdi-almanya-turkiye-iliskileri-nereye-gidiyor-406455>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Başay, E., (2020). „Almanya Dışişleri Bakanı Maas: Türkiye çok sayıda sığınmacıyla yalnız bırakılmamalı“, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-disisleri-bakani-maas-turkiye-cok-sayida-siginmaciyla-yalniz-birakilmamali/1776215>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.
- Başay, E., (2019). “Almanya’da yabancı ve Müslüman karşıtlığı hala üst seviyede”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-yabanci-ve-musliman-karsitligi-hala-ust-seviyede/1462726>, Erişim Tarihi: 05.04.2020.

- Bekar, N. (2018). “55 Yıllık Bir Hikaye: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, *Stratejist*, 50-57.
- Bekar, N. (2019). “Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlar’da Türkiye ve Almanya (2000-2015)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 3064-3084.
- Bekar, N., (2020). “Avrupa’da zamanın ruhu: Aşırı sağ ve ırkçılığın yükselişi devam ediyor”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-da-zamanin-ruhu-asiri-sag-ve-irkciligin-yukselisi-devam-ediyor/1744277>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Büyükbay, C. (2016) *Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye. İlişkilerde Temel Değerler ve Dönüşen Stratejiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demirtaş, B., (2020) „Türkiye-Almanya İlişkilerini Anlamak: Meydan Okumalarla dolu işbirliği“, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-almanya-iliskilerini-anlamak-meydan-okumalarla-dolu-isbirligi/1722590>, Erişim tarihi: 05.04.2020.
- Di Lorenzo, G., (2017). “Sie sollten erst einmal nachschlagen, was das ist, ein Diktator”, *Die Zeit*, <https://www.zeit.de/2017/28/recep-tayyip-erdogan-g20-gipfel-interview>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Ermağan, İ. (2012) “AB Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:20, 73-91.
- Esen, E. (2012) “Türk-Alman İşbirliğinde Deneyimler ve Sonuçlar”, *Akdeniz İİBF Dergisi*(24), 62-72.
- Euronews, “Alman Ekonomi Bakanı: Alman şirketler Türkiye’de güvende hissetmediklerini söylüyor”, <https://tr.euronews.com/2018/10/26/almanya-ekonomi-bakan-alman-sirketler-turkiye-de-guvende-hissetmiyor>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.
- Gaertner, H. (2008). *Internationale Sicherheit. Definitionen von A-Z*, Münih: Nomos.
- Gu, X. (2010) *Theorien der internationalen Beziehungen. Einführung*, Münih: Oldenbourg Wissenschaftsverlag.
- Kaymakçı, <https://www.sondakika.com/haber/haber-turkiye-almanya-iliskileri-normallesti-12408330/>, Erişim Tarihi: 04.04.2020.
- Karadağ, C., (2019). « Türkiye’nin Berlin Büyükelçisi Aydın: Türkiye Almanya İlişkileri çok köklü ve derin », *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-berlin-buyukelcisi-aydin-turkiye-almanya-iliskileri-cok-koklu-ve-derin/1451158>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Kinkartz, S. (2020). “Almanya’da Türk okulları tartışması”, <https://www.dw.com/tr/almanya-da-t%C3%BCrkr-okullar%C4%B1-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1/a-51964415>, Erişim Tarihi:02.04.2020.
- Heckmann, F., (1998) “Nation und Integration von Migranten in Deutschland”, *Was ist Ein Deutscher? Was ist ein Türke?*, Deutsch-Türkisches Symposium 1997, Körber Stiftung, Hamburg, , s.19-25.
- Keohane, R. O., Nye, J. S. (2011) *Power and Interdependence*, Boston: Pearson.
- Koçak, C. (1991). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Mercan, S. (2014) "Türkiye-Almanya İlişkileri Ne Anlatmak İstiyor?", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/turkiye-almanya-iliskileri-ne-anlatmak-istiyor>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Oktay, S. (2014) "Ekonomik İlişkiler Zirvede", *Deutsche Welle*, www.dw.de/ekonomik-iliskiler-zirvede/a-17405424, Erişim Tarihi: 03.03.2020.
- Özay, B., (2017), 15 Temmuz: Türkiye Almanya İlişkilerinde Dönüm Noktası, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/15-temmuz-t%C3%BCrkiye-almanya-ili%C5%9Fkilerinde-d%C3%B6n%C3%BCm-noktas%C4%B1/a-39649249>, Erişim Tarihi: 04.04.2020.
- Özcan, C., (2019). „Türkiye Almanya İlişkileri Nereye Gidiyor?“, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/turkiye-almanya-iliskileri-nereye-gidiyor-41085739>, Erişim Tarihi: 03.03.2020.
- Özgüldür, Y. (1993). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özil, Ş., (2013) "Bölgesel Bağlamda Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1), <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/1023021861/1023020546.pdf> 103-107, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- Seufert, G., (2020). "Die Türkei verlagert den Schwerpunkt ihrer Aussenpolitik", *SWP-Aktuell*, Nr. 6.
- Sönmezoğlu, F.(ed.) (2017), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 336.
- Spindler, M. (2014) "Interdependence", *Theories of International Relations*, Schieder, S. ve Spindler, M. (ed.), London: Routledge, 56-75.
- Turhan, E. (2013/1) „„Büyük Koalisyon“ ve Türkiye-Almanya İlişkileri“, *Yeşil Gazete*, yesilgazete.org/blog/2013/10/23/yeni-bir-„buyuk-koalisyon“-ve-turkiye-almanya-iliskileri-ebru-turhan/, Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- Turhan, E. (2013/2) "Türkiye-AB İlişkileri ve Almanya'nın Etkisi", *Milliyet*
- Turhan, E. (2018). "The Implications of the Refugee Crisis for Turkish-German Relation: An Analysis of the Critical Ebbs and Flows in the Bilateral Dialogue", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 49, 187-210.
- Türk-Alman Üniversitesi, <http://www.tau.edu.tr/tr/hakkimizda>, Erişim: 04.04.2020.
- Türk Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- Türk Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.
- Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında temel sorular ve Yanıtları, *T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı*, https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2020.

Ünver, O. C. (2015) *Alman Kışı. Neoliberal Çağın Almanya'sında Irkçılığın Hedefindeki Göçmenler*, İstanbul: Nika.

BBC Türkçe, (2017). “Almanya ve Türkiye arasındaki silah ticaretinin büyüklüğü nedir?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41254654>, Erişim Tarihi: 14.03.2020.

BBC Türkçe, (2020). “Mülteci Krizi: Türkiye ile AB arasındaki Göçmen Anlaşması Neleri Kapsıyordu?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51724776>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

DPA, (2020). “Besuch bei Erdoğan. Merkel: Deutschland will Türkei in Flüchtlingspolitik helfen”, <https://www.laehrer-zeitung.de/inhalt.deutsch-tuerkische-beziehungen-strittige-themen-im-gepaeck-merkel-trifft-erdogan.6132deeb-35be-407b-a159-10b3ab0b2282.html>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.